

AZ IRÁNYÍTOTT MEZŐGAZDASÁG TERVÉNEK HÁTTERE

A LIBERALIZMUS ESZMÉJE és az ezen felépült gazdasági rendszer elvei az emberiség történetének egyik nagy korszakában voltak az uralkodó eszmék és elvek, de a fejlődés folyamata már a világháború előtt is több ponton szelte a gazdasági liberalizmus eredeti tanításait és azt a szabadkereskedelmi politikát, melyet Cobden a maga idejében Angliában olyan hatással propagált. Az egyéni kezdeményezés szabad gazdasági érvényesülése, a munkabéreknek a tőke és a munka súlyához való alkalmazkodása, az áraknak a kínálat és a kereslet viszonyai szerint való kialakulása és a nemzetközi munkamegosztás a világháború kitörése előtt sem alakult már egészen tisztán és változatlanul azok szerint a törvények szerint, melyeket Smith Ádám, Ricardo és mások lefektettek. Mert Smith Ádám és társai nem láthatták előre a jövő fejlődés irányát és méreteit és Cobden sem gondolhatott elveinek nemzedékek részére való megkövetésére, mint ahogy Gladstone tanuságtétele szerint erre nem is gondolt.

A kapitalisztikus gazdálkodás minden időben kitermelte — és most is ki fogja termelni — azokat a formákat és intézményeket, melyek érvényesülésének kedveznek. Nem lehet kétséges, hogy a trösztök és kartellek alakulása, amit a kapitalisztikus nagyipari gazdálkodás a termelés szabályozására, a munkabérek egységesítésére és az árak megszabására konstruált, egyike volt azoknak a formáknak és intézményeknek, melyeket ez a rendszer kitermelt magában. De a kartellek és trösztök már nem a termelés és piacszerzés szabadversenye alapján állottak. A mezőgazdasági termelésnek és értékesítésnek a szabad érvényesüléssel nem egyező, a kartelleknél és a trösztöknél kevésbé maradandó és kevésbé hatásos kezdeményezései a ringek és a poolok voltak. A proletariátus a szakszervezetekben alkotta meg a maga szerveit. A munkaidő megkötése, a munkabérek megszabása, a sztrájkok rendezése és finanszírozása és más intézkedések következtében megszűnt a szabad munkavállalás és a munkabéreknek a kereslet és kínálat szerint való alakulása. Az egyéni munkaszabadság elvei már non érvényesültek tisztán. Az oly kevésbé szervezhető fogyasztók is megalkották a maguk intézményeit a fogyasztási szövetkezetek alakjában és mozgalmait a bojkottokban, melyek a javak szétosztásának rendjében az individuális tevékenység szabad érvényesülésével szemben az összetartás erkölcsi egyetemlegességi elveit igyekeztek létrehozni. Az állam rendőrpolitikai intézkedései a tőke

oltalmazására, vámpolitikai intézkedései az ipar és a mezőgazdaság javára, szociálpolitikai jogalkotásai az ipari munkásság védelmére és fináncpolitikai intézkedései a szövetkezetek érdekében támogatói lettek annak a háborúelőtti gazdasági rendszernek, mely még nem szakított a liberalizmus elveivel, mely azonban már nem is párhuzamosan haladt azokkal. Tétéles törvények nem állottak szemben a gazdasági szabadság törvényeivel. De ami szabad volt, az nem volt már mindig lehetséges.

A gazdasági liberalizmusnak a világháború előtt voltak még érintetlen területei; de kétségtelen, hogy régi fényességében és tekintélyében nem állott fenn már akkor sem és Gratz Gusztáv a Társadalomtudományi Társaság ankétján már 1904-ben ezeket mondta:¹ „Tudom, hogy a liberalizmus csillaga széles e világon letűnt s elvesztette régi varázserejét. Amiért száz év előtt emberhekatombákat áldoztak, abban most, néhány évtizeddel az elért diadal után, hibát hiba mellett találunk, ami nagyapáinknak majdnem elérhetetlen célként lebegett szemük előtt, azt már-már kiindulási pontul is alig akarjuk elfogadni, ami egykor tökéletesnek tűnt fel a legmagasabb szellemek előtt, azt ma a legapróbbak is foltozgatni akarják. Nyütan beszélnek mindenütt a liberalizmus csődjéről, az igazán szabadelvű pártok egész Európában visszafejlődésben vannak és két front ellen lévén kénytelenek küzdeni, mind szűkebb és szűkebb körökre szorulnak, helyükbe pedig új eszmék, új irányok lépnek.“

AZUTÁN JÖTT A CEZÚRA: a világháború.

A háború saját természete szerint a hadviselők közötti forgalom szálaít szétszaggatja, a háborúban lévő országok belső forgalmát megköti és a hadiállapotnak megfelelően szabályozza. Így volt ez mindig a háborúkban. De mivel a világháború időtartama olyan borzalmasan hosszú, méretei olyan gigantikusán nagyok voltak, azért a hatásoknak is sokszorosán nagyoknak kellett lenniök. Hadviselők és semlegesek között azonban a hadiérdek bizonyos gazdasági érintkezést megengedett és favorizált. Ez a semleges és a háború színterétől távolabb eső országokban (Egyesült Államok, Kanada, Argentína, Japán, Ausztrália) a termelés kiterjesztésére hatott mezőgazdasági és ipari téren. Új termelési területek feltárását, új iparok kifejlesztését, a mechanizálódás fokozását a háborús kereslet mint egy egészségtelen doping-szer mozdította elő.

Nem a gazdasági világválság okainak nyomozását tűztem ki itt céloomul és ezért csak nagy vonásokkal akarom azt a gazdasági helyzetet vázolni, mely a szabályozott termelés terveihez vezetett el. A nagy háború után a kiéhezett és elpusztított országokban a mezőgazdaság és ipar termékei iránt nagy kereslet indult meg. Ez a mezőgazdasági és ipari termelésnek az úgynevezett béke első éveiben konjunktúrát, fellendülést hozott; a világkereskedelmet megélénkítette és a mezőgazdasági és az ipari termelésnek túlméretezését hozta létre, ami már akkor fenyegető lehetett volna, — ha tudatára jönnek — mert hiszen a háborúokozta emberpusztulás és tőkepusztulás ehhez a túlmérete-

¹ „A társadalmi fejlődés iránya“, Budapest, 1905.

zéshez a fogyasztás volumenjét és az igények kielégítésének lehetőségét nagymértékben csökkentette. Az elpusztult tőkék mennyiségének megállapításához nincsenek megbízható adataink. Az elpusztult emberek számát tíz millióra tették. Ha ezt Európa 1914-beli kerek no milliányi munkaképes férfilakosságához hasonlítjuk, akkor ennek csaknem tíz százalékát jelenti. És nem szabad elfelejtenünk, hogy a kiesettek között vannak a világ legerősebb fogyasztóinak, az angoloknak, franciáknak, németeknek milliói és nem szabad figyelmen kívül hagyunk azt sem, hogy a fogyasztók sorából kiesett háborús halott hátramaradt családja is igen-igen nagy mértékben csökkentett fogyasztóképességűvé vált. A géptechnika fejlődése, a termelési eljárásoknak az iparban és a mezőgazdaságokban történt tökéletesedése, a racionalizálásnak keresztülvitele az elveszett munkáskezeket gyorsan tudta pótolni. Az elpusztult fogyasztók millióinak pótlása és a hozzájuk tartozottak fogyasztóképességének helyrehozatala azonban nem történt, nem történhetett meg ilyen gyorsan. Az a körülmény tehát, hogy a világ a béke beköszöntésekor a háborúelőtti évek termelését a mégis csak számottevően megromlott fogyasztóképesség ellenére még fokozta is, talán a világválság okai közé vehető.

A világtermelésnek megnövekedésére jellemző a Népszövetség megbízásából Ohlin¹ professzor által szerkesztett munkának néhány adata. A gabonával bevetett terület az 1909—13. évi 91 millió hektárról 1929-ig 107 millió hektárra, a látható búzakészlet az 1921. évi 10.2 millió tonnáról 1929-ig 21.3 millió tonnára emelkedett. A búza, rozs és rizs össztermőterülete 12'7%-kal, a zab, árpa, tengeri, burgonya össztermőterülete 5%-kal, magáé a burgonyáé 19.6%-kal volt nagyobb 1929-ben mint 1909—13-ban. A cukorkészlet mennyisége 1913-ban 1279 millió, 1929-ben 2571 millió tonna volt. A kávé termőterülete az egész világon az 1913. évi 1210 millió tonnáról 1928—29-ig 1728 millió tonnára emelkedett, a kaucsuké 400.000 tonnáról 890.000 tonnára, a gyapoté 4 millió tonnáról 5.6 millió tonnára, a rézé 980.000 tonnáról 2 millió tonnára emelkedett és így tovább az egész vonalon.

Az ipari termelésre vonatkozóan Ohlin munkája megállapítja, hogy a válságot megelőző években már „számos iparág sokkal nagyobb termőképesség felett rendelkezett, mint amennyi a tényleges kereslet kielégítéséhez szükséges volt“ és hogy az iparcikkek előállítása számos országban emelkedett ugyanazon, vagy csak kevéssel emelkedő munkáslétszám mellett.

Szükséges volt talán ezt a háttérrel megfesteni, mely előtt a világ népei a válság rémei ellen drámai küzdelmet indítottak meg, lépésről-lépésre hátrálva végül is a szabadkereskedelem platformjáról, a „laissez faire“ felhagyásával ahhoz a gazdasági rendszerhez, melyben a kereskedelmi és fizetési mérleg egyensúlyának megóvása, a saját kivitelnek erőltetése mellett a bevitelnek megfojtása, az arany felhalmozása vagy legalább megőrzése volt az uralkodó célkitűzés. Ez készítette azután az egyes országokat a védő- és tiltóvámok rendszere-

¹ „Le cours et les phases de la dépression économique mondiale“ Génévé

sítésével, állategészségügyi rendszabályokkal, „keverési“ kényszerintézkedésekkel, behozatali tilalmakkal, kontingentálásokkal, monopóliumokkal egyfelől, termelési jutalmakkal, kiviteli prémiumokkal, refakciákkal másfelől és a devizaintézkedésekkel végül arra az útra, mely az elzárkózáshoz vezetett. Az ipari államok a szó szoros értelmében minden áron fejlesztették a mezőgazdaságot, az agrárállamok pedig az ipart. A szabadverseny elve és a nemzetközi munkamegosztás érvényesülése mind nagyobb és nagyobb területeken szűnt meg és Angliának domíniumaival Ottawában 1931-ben létesített megegyezése a föld egyharmadát vontta ki a szabadverseny alól, a brit világbirodalom tagjai egymás részére olyan kedvezményeket állapítván meg, melyekből más országok ki vannak zárva. Természetes, hogy Angliában is voltak a szabadelvű gazdasági politikának hívei és ott is voltak, akik az ettől eltávolodó irányt támadták. Érdeemes azonban Baldwinnek, a konzervatív párt vezérének az angol alsóházban 1930 november 27-én tartott beszédéből¹ néhány mondatot idézni: „Hazánk érdekében tekintettel kell lennünk az idők körülményeire. Én mint azoknak egyike, akik a gazdasági dolgokat mindig sokkal kevésbé az elmélet, mint inkább a gyakorlat szempontjából néztem, mint egyike azoknak, kik azt gondolják, hogy a gazdaságtörténelem egyik korszakában az egyik gazdasági rendszer a legjobb, egy másik korszakában a másik rendszer, azt mondom, hogy nincs olyan gazdasági rendszer, sem a teljesen protekciós, sem a teljesen szabadkereskedelmi rendszer, melyet minden időben és minden helyen okvetlenül követnünk kell. Figyelembe kell vennünk azt az óriási különbséget, amely a Cobden világa és a mi világunk között van.“ Baldwin lett Anglia főmegbízottja az ottawai konferencián, mely a brit világbirodalomban idegen államok részére korlátozta a kereskedelem és a verseny szabadságát.

MAGYARORSZÁG magától értetődően époly kevésbé, sőt talán még kevésbé állhatott elszigetelten olyan irányzatokkal és olyan gazdaságpolitikai változásokkal szemben, melyeket nagyobb és hatalmasabb országok követtek és kényszerítettek rá. A magyar mezőgazdaságnak terményei elhelyezésére biztos piacokra és szabadkereskedelemre volt szüksége, mert ebből kell megélni népessége nagyobb részének és mert egész gazdasági, társadalmi, politikai és pénzügyi struktúrája ezen épült fel. Magyarország azonban senkire sem kényszeríthette rá a gazdasági szabadság rendszerét és a kötöttségnek és elzárkózottságnak akaratán és érdekein kívül kialakult új világában is meg kellett keresnie a modus vivendit és keresnie kellett azt az alapot, melyen lakói megélhetnek. Baldwin fentemlített beszédében még ezeket is mondotta: „Mikor a szabadkereskedelem irányzata tetőpontján állt, mikor Anglia elhagyta a vámvédelmet, a világ első iparos nemzete volt még. Nem volt akkor még indusztrializált Németország, nem volt még iparosodott Egyesült Államok és nem voltak a szűz-prérik búzával bevetve, úgy hogy Cobden akkor teljes joggal beszélt úgy, ahogy beszélt.“ Gazdasági szabadság már nincs, csak

¹ Times, 1930 november 28-i száma.

eszményképben. Szabadkereskedelem és nemzetközi munkamegosztás már nincs, csak vágyakozásunkban. A teljes elmerülés veszélye miatt nekünk is úsznunk kellett az árral és olyan gazdasági és pénzügyi intézkedéseket kellett tennünk, melyek a víz felszínén tarthatnak, melyek azonban megoldást nem hoztak. Hogy mezőgazdaságunk ezenközben hová jutott, azt nem kell itt részletesen leírnom. *Infandum regina tubes renovate dolorem.* Néhány világító rakéta fényénél azonban mégis kell szemléltetni azt, hogy hol vagyunk, hova jutottunk.

A magyar mezőgazdaság becsült évi jövedelme:¹

A magyar mezőgazdaság becsült évi jövedelme :¹

1926—29-ben	2.140 millió pengő
1931-ben	1.249 „ „
1932-ben	946 „ „
1933-ban	908 „ „

Főterményünk, a búza²

	ára	termése	összértéke	kivitele
1929. évi	23'61			
1930. „	19'11	22'95 millió q	438 millió P	3.478 millió q 73'7 millió P
1931. „	12'78	19'75 „ „	252 „ „	3.608 „ „ 42'0 „ „
1932. „	13'30	17'54 „ „	233 „ „	1.43 „ „ 21'0 „ „

Vágóállatkivitelünk értéke :²

1930-ban	188 millió pengő
1931-ben	86'8 „ „
1932-ben	44'0 „ „

A szántóföld országos átlagos ára (100 kat. holdig terjedő birtokkategóriában) :³

1929-ben	1065 pengő
1930-ban	865 „
1931-ben	665 „
1932-ben	595 „

A magyar földbirtok bekebelezett nettoterhe :⁴

1928-ban	950'4 millió pengő
1929-ben	1393'5 „ „
1930-ban	1570'4 „ „
1931-ben	1716'5 „ „

Ez a bekebelezett teher, míg a gazdaadóságok összegét 1933 végén kerek 2000 millió pengőben állapították meg hivatalosan. Egy mezőgazdasági férfi nyári munkabére (élmezés nélkül) országos átlagban:⁵

1929-ben	4'30 pengő
1930-ban	3'60 „
1932-ben	2'40 „

A mezőgazdaságba befektetett állatállomány értéke 1350 millió-ról 658 millió pengőre szállt le, a műtrágyafogyasztás egytizedére esett, a belterjes gazdálkodás helyett a külterjes kezd elhatalmasodni, a gazdaságok minden befektetést elhagynak, az üzemenyagokban az okszerűség rovására is takarékoskodnak, a nagyobb birtokokon alkalmazott munkások száma mind kisebb lesz. A mezőgazdasági munka-

¹ Vágó József „Rückblick auf Ungarns Volkswirtschaft“, 1931, 1932, 1933, és a Magyar Statisztikai Évkönyvek.

² Magyar Statisztikai Évkönyvek.

³ A m. kir. földművelésügyi miniszter kimutatásai 1929, 1930, 1931, 1932. évekről.

⁴ Konkoly-Thege Gyula: A magyar föld jelzálogos terhei az 1931. év végén.

keresők és törpebirtokosok puszta megélhetése ezekre és az államra nézve óriási probléma lett. De a puszta megélhetés kérdésének megoldása még nyitva hagyja azt a borzalmas kérdést, hogy a mezőgazdasági munkásság és a kisgazdák százezreinek kegyetlenül szűkké és elégtelenné vált élelmezése és ruházkodása az élő nemzedéknek milyen időelőtti elsenyvedését, a jövő nemzedéknek milyen testi és erkölcsi romlását, a kultúrának milyen szörnyű elmaradását és a társadalmat fenyegető elégedetlenségnek milyen elhatalmasodását fogja előidézni.

A gazdasági elzárkózásnak békeutáni háborújában Magyarország is olyan eszközöket vett igénybe, melyeket más viszonylatban azok az országok vettek igénybe, ahol mezőgazdasági terményeink kivitelét előbb megnehezítették, majd lehetetlenné tették. Ezek az eszközök az ipari behozatal erős korlátozásának vonalában feküdtek, ami által a magyar mezőgazdaság egyenesen tragikus helyzetbe került, mert piacainak elvesztése és megszűkülése mellett az iparcikkek egyidejűleg részben megrágultak, részben az agrártermékek áresésével arányban nem lettek olcsóbbak. Így vált az agrárolló tágulása mind súlyosabbá és érte el 64.2 ponttal eddigi mélypontját. Emellett a nagy kereskedelmi indexszámokkal jelzett agrárolló még nem is hű kifejezője az agrár-vásárlóképességnek, mert a kiskereskedelmi árak nálunk — a közterhek magassága miatt is — a mezőgazdasági termékek eladásánál mintegy 15—20%-kal még alacsonyabbak, az üzemhez és élethez szükséges iparcikkek vételénél pedig ugyanannyival magasabbak. A magyar agrártársadalom ilyen körülmények közt két utat jelölt meg a válság enyhítésére. Államhatalmi intézkedéseket kívánt: vagy a mezőgazdasági termékek árának emelésére ennek a célnak tudatában lévő vámpolitika követésével, a külföldi kereskedelmi kapcsolatok megerősítésével, a devizarendelkezéseknek megváltoztatásával és a belső piacon az értékesítésre nehezedő terheknek leszállításával egyfelől, vagy a mezőgazdasági üzemanyagok és iparcikkek árainak csökkentésére, a ruházkodás és megélhetéshez szükséges ipari áruk árának, valamint a közszolgáltatások költségeinek leszállítására másfelől.

MINTHOGY PEDIG ezek a kívánságok részben nem teljesítettek, részben nem teljesedhettek, részben teljesítésük az azokhoz fűzött reményeket nem váltotta be, a helyzet akkori és azóta még lejjebb szállt mélypontján az Országos Magyar Gazdasági Egyesületben 1933 október 7-én Purgly Emil volt földművelésügyi miniszter előterjesztésére határozatot hoztak az irányított mezőgazdaság létesítésére. Mi a lényege ennek az indítványnak, amelyet az Országos Magyar Gazdasági Egyesület, az Országos Mezőgazdasági Kamara és a megnyilatkozott gazdaérdekképviseleti szervek és gazdátársadalmi intézmények magukévá tettek? Az irányított mezőgazdaság agrár elgondolása ha nem is teljes megállapodottságában és részletkidolgozásban, de nagy kontúrokban így áll elénk: a gazdának bizonyos terményt vagy terményeket előállító csoportjai egy hozandó kerettörvény rendelkezései szerint szabad elhatározá-

sukkal szövetségben tömörülnek, vagy szükség esetén kényszerrel tömörítettnek azzal a céllal, hogy az illető termény vagy termények értékesítési viszonyait megjavítsák. Az értékesítés megszervezése a termények külföldi és belföldi elhelyezésének korlátozottsága miatt az értékesítést igénylő termények kontingentálásával járhat és azzal, hogy a szövetség tagjai csak korlátozott területen termelt produktumaikat értékesíthetik a szövetség útján. A szövetség szabad vagy kényszerszállási alakulat lesz. Irányítását a gazdák maguknak akarják fenntartani. Az irányítás alá vett termelésnél és értékesítésnél fokozatosan akarnak eljárni. A gazdák tehát, kik eddig mondjuk lenmagot vagy lucemamagot, burgonyát, gyapjút vagy tejet — szabad elhatározásból oly nagy területen, vagy oly nagy mennyiségben termeltek, ahol és amennyit akartak, a terméket olyan áron, akkor és annak adták el, amilyen áron és akinek akarták, az irányított mezőgazdálkodás megszervezése után az irányításba bevont termékeiket csak a megállapított korlátok között, esetleg kisebb területen vagy meghatározott mennyiségben termelhetik, illetőleg talán korlátozatlan termelés mellett előállított terményeiket csak az irányított mezőgazdaság szervezete útján és szükség szerint meghatározott mennyiségben adhatják el.

Az értékesítés oldalán irányított mezőgazdasági termelésnek hasonló és azonos jelenségei eddig is voltak már nálunk és a külföldön is. A háborús kényszerszállásnak bajban fogant és egész rendkívüli körülmények között működött kényszerszállási központjai, a Hadi-termény Rt. meg a Burgonyaközpont voltak. Ezeknek rendeltetése, összetétele és vezetése azonban a háborús ellátásra irányult és nem a gazdálkodás irányítására. Az államkincstár dohánygazdálkodása sem példája ennek, mert az állami dohánymonopólium termelési korlátozásai, dohányminőségi kikötései és ármegállapításai a kincstár pénzügyi érdekeit tartják legelsősorban szem előtt és a gazdák intézményes bevonása nélkül történik itt az irányítás a kincstár részéről. A szesztermelésre és a szeszértékesítésre is szoktak hivatkozni, mint az irányított gazdálkodásnak egy példájára, ami azonban nem egészen helyes, mert a szesztermelés maga már állami engedélyhez van és volt kötve és a meglévő szervezetek működése csak az értékesítésre terjed ki. A cukorrépa-termelés szabályozásának példája már közelebb esik. Itt valóban a cukorrépa-termelők szövetsége áll szemben vagy ül le a zöld asztalhoz a cukorgyárak szervezetével. A cukorrépa termelési területe nincs ugyan korlátozva, de a Chadboume-féle nemzetközi egyezmény folytán kontingentálva van a gyárak által átveendő cukorrépa-mennyiség. Az átvételi árat békés megegyezés hiányában eddig mindig a kormány állapította meg. Az irányított gazdálkodásnak talán teljes példája a Budapest—budapestkönyéki „zárt területben kormányrendelettel létesített kötött tejgazdálkodás. Itt most nem arról akarok beszélni, hogy ez mennyire vált be, vagy nem vált be, hanem csak azt nézem, hogy mennyiben felel meg az irányított gazdálkodás fogalmának. Az ország egész tejtermelésének kereken 10%-át, az értékesítésre kerülő tej 20%-át öleli ez fel. Ez a „tejgazdálkodás“ kormányrendelettel megállapította, hogy ki szállíthat, mennyit szállíthat, kinek szállíthat és milyen áron szállíthat tejet a zárt területre; a termelőket

és az átvevőket szövetségbe kényszerításként és ezáltal szabályozva az értékesítést, irányítja a termelést is.

A GAZDASÁGI liberalizmus alapján felépült termelési rendszer a háború előtt is átalakulásban, fejlődésben volt és egész bizonyosan átalakult volna és fejlődött volna a világháború óta eltelt közel évtizedes időszakban is, ha a világháború nem tört volna is ki. Milyen lett volna ez a fejlődés, ma nehéz megmondani, de kétségtelen, hogy a világgazdaságnak az az átalakulása, mely a világháború folytán és után bekövetkezett, nem a gazdasági szabadság ideológiájának jogfolytonosságából fejlődött a tervgazdálkodásig, hanem fokozatosan került végül a gazdasági szabadság elveivel ellentétbe. A háború a nemzetközi gazdasági összeköttetés fonalait széttepte és a háborút követő évek nem a nemzetközi, hanem a nemzeti gazdasági egységek kialakulását hozták meg: Genf, Stresa, Varsó, Bukarest, London konferenciái; középeurópai, dunakonföderációs, páneurópai tervek; Briand, Tardieu, Schober, Benes és mások eszméi után és azoknak kudarca folytán.

A gazdának álláspontja nálunk hosszú éveken keresztül a szabadkereskedelem álláspontja volt, hiszen egy kivételre szorult agrárországnak természetes álláspontja ez. Nincs mérvadó gazdamegnyilatkozás, mely ma nem a gazdasági szabadság elveit mondaná a legjobbaknak és kívánatosoknak. Az önellátásra berendezkedő, a kereskedelmi és fizetési mérleget védő és politikai szempontokkal átítatott gazdasági világban azonban veszendőbe ment a gazdasági szabadság, vagy, hogy egy rossz, de jellemző szót használjak — „lehetetlenül“ a szabadság érvényesülése. Gazdaságpolitikánk két út között választhatott. Az egyik a „free trade“ érvényesítésével az iparvédő vámtarifa helyett az iparcikkek behozatalának szabaddataival az iparcikkek árának olcsóbbodása mellett mezőgazdasági terményeink piacát az ipari államokban biztosítani. Ez az intézkedés a válság elején valószínűleg lehetővé tette volna, hogy ipari érdekeink visszaszorításával Ausztriában, Csehországban, talán máshol is bizonyos mennyiségű mezőgazdasági terményt elhelyezzünk és a mezőgazdasági üzemanyagok és iparcikkek ára olcsóbb legyen. De nem bírjuk hinni, hogy a gazdasági szabadság mellett való kitartásunk akár Németországot, akár az Egyesült Államokat vagy Angliát befolyásolta volna védővamos intézkedéseivel és elejtette volna Ausztriával, Csehszlovákiával, Svájjal vagy más országgal az önellátásra való törekvést és megtörte volna azt az elzárkózást, ami nemcsak az önellátás, hanem a hazai mezőgazdaság nagy fontosságának tudatából származott és a pénzügyi helyzet és a politikai érdek mellett mind teljesebbé vált. A másik út a gyáripar védelme és megerősítése a vámtarifa ehhez szabott tarifáival, ami az iparcikkek árának emelkedésével, a mezőgazdasági termények külföldi elhelyezésének megnehezítésével jár, de az ipar fejlődésével a belső fogyasztás emelkedésével járhat. Azok a törvényhozási és kormányintézkedések, melyek a háború utáni időkben nálunk történtek, a második út pályáján mozogtak. Bolettával, kiviteli prémiumokkal, kompenzációs szerződésekkel, kiviteli egyezmé-

nyekkel, a kartelltvénnyel, árelemező bizottságok kiküldésével, szállítási kedvezményekkel, a közterhek könnyítésével, hitelügyi és más intézkedésekkel igyekeztek nálunk valami kiegyensúlyozást létrehozni. Az eredmény 64.2 agráröllő. Az agráröllő láztáblája annak a bajnak, melybe mezőgazdaságunk jutott.

Mezőgazdasági termékek behozatalára utalt államnak a mezőgazdasági termelés megvédésére több, más és hatásosabb eszköz áll rendelkezésére, mint egy exportáló agrárországnak. Ismerjük ez országok mezőgazdaságfejlesztő politikájának klaviatúráját. Védővámok, beviteli tilalmak, kontingensek, állategészségügyi rendszabályok, örlési és keverési kényszerek, monopóliumok, devizarendelkezések és mások alkotják ezt a klaviatúrát, melyen a nemzetközi munkamegosztás nagy-szerű elve törik meg. Olyan ország, mely mezőgazdasági terményeket exportál, mint Magyarország is, ezeket az eszközöket mezőgazdaságának védelmére nem használhatja fel és ha akár sua sponte, akár megtorlásul az elzárkózást hasonló eszközökkel az ipar védelmére és fejlesztésére akarja keresztülvinni, ez megint csak a mezőgazdaság húsába vágó intézkedés lesz az iparcikkek és üzemi anyagok drágulása következtében. A világ gazdaságpolitikájának fejleményei szorították a magyar mezőgazdasági érdekképviselőket arra az útra, melyen a nemzetközi munkamegosztás pusztulásával a nemzeti munkamegosztás megszervezése által keresnek védelmet és életlehetőséget a mezőgazdasági termelés jövedelmezőségének helyreállítására. Nemzeti munkamegosztást olyan értelemben, hogy az értékesítés megszervezésének alapján a termelés irányításával az országban ott, annyi és olyan termény előállítását kívánják, ahol azokat a terményeket legnagyobb eredménnyel, legjobb minőségben, legkevesebb költséggel lehet előállítani. Az ilyen termelés eredményességének alapfeltétele azonban, hogy a termelés alkalmazkodjék az összezsugorodott világpiac kívánságaihoz és a belfogyasztás felvevőképességéhez.

Navratil Ákos most megjelent egyik tanulmányában azt mondja, hogy „a korlátozás és elzárkózás politikája gazdasági téren nem lehet örök, hanem a mai rendszerre következőleg olyan időnek az eljövetele valószínű, mely szabadabb mozgást fog eredményezni.“ A közigazgatási politikai rendszerek váltakozásának lehetőségét azonban nemcsak most, a korlátozás és elzárkózás korszakában, hanem a gazdasági liberalizmus fénykorában is előre látták. Az első Cobdenklubnak Londonban 1866 júliusában történt felavatásán maga Gladstone, a nagy liberális államférfiú mondta, hogy az a közigazgatási politika, melyet Cobden követett, „nem szükségképpen lesz az, melyet a jövő kor is el fog fogadni és hogy alig élt még valaki, akinek jobban fájt volna az a kilátás, hogy elvei a következő generációk részére egyformán átvéssenek, mint Cobdennek“.¹

ÉBER ERNŐ

¹ London News, 1866 július 25.